ТĂВАН ÇĔР СĔТКЕНĔПЕ ЎСНĔ ПОЭЗИ

Чăваш халăх поэчĕн Ухсай Яккăвĕн пурнăçĕпе пултарулăх çулĕ чăннипех те питĕ пуян. Вăл 1911 çулхи ноябрĕн 26-мĕшĕнче чăваш литератури классикĕн К. В. Ивановăн тăван ялĕнче — Пушкăрт республикинчи Слакпуç ялĕнче чухăн хресчен çемйинче çуралнă. Пуçламăш шкул хыççăн пулас поэт хресчен çамрăкĕсен шкулĕнче, унтан Уфари педагогика институчĕн хатĕрлев уйрăмĕнче, кайран Мускаври М. В. Ломоносов ячĕпе хисепленекен университетра вĕренет. Темиçе çул хушши вăл Мускавра чăвашла тухса тăракан «Коммунар» хаçат редакцийĕнче ĕçленĕ, Пушкăрт АССР Министрсен Совечĕ çумĕнчи наукăпа

тĕпчев институчĕн сотрудникĕ пулнă, Патăръелпе Ульяновскри педагогика училищисенче чăваш чĕлхипе литературине вĕрентнĕ.

Аслă Отечественнăй вăрçă пуçлансан, Ухсай Яккăвĕ халăх ополченийĕн отрядне каять, 1942 çулхи май уйăхĕнче вĕренӳ батальонĕн курсанчĕ пулса тăрать, унтах Коммунистсен партине кĕрет. Малалла вăл çар хаçачĕсенче ĕçлет. «Çĕршывăмшăн эпĕ патăм вĕри вăя, хăватлă юнăма»,— тет вăл 1943 çулта çырнă пĕр лирикăллă сăвăра. Вăрçă çулĕсенче фашистсене хирĕç паттăр çапăçнăшăн ăна капитан ятне, II степеньлĕ Отечественнăй вăрçă орденне панă. Вăрçă хыççăн поэт-салтак каллех мирлĕ ĕçе таврăнать: Чăваш АССР кĕнеке издательствин редакторĕ, «Тăван Атăл» альманахăн редакторĕ пулать, 1948 çултан пуçласа творчество ĕçĕпе çеç пурăнма тытăнать.

Халăх поэчĕн пурнăçпа творчествăлла биографийĕ пĕтĕмпех революципе те çĕршыври социализмлă строительствăпа уйрălми тачă çыхăннă. Вăл патша Раççейĕнчи хресченсен асаплă та выçă пурнăçне лайăх астăвать. Чăваш ялĕсенче трахомăпа чирлсе суккăрланнă арçынсем, хĕрарăмсем, ачасем епле çӳренине те хăй куçĕпе хăй курнă.

Пушкăрт хирĕсенче граждан вăрçи вучĕ алхаснă чухне Ухсай Яккăвĕ саккăрти ача пулнă. Мирлĕ халăха Колчак эшкерĕ епле тискеррĕн асаплантарнисем, Чапаевăн хĕрлĕ салтакĕсем шурă гвардеецсене хирĕç паттăррăн çапăçнисем те çав çулсенче чылайăшĕ Ухсай куçĕ умĕнче пулса иртнĕ. Кайран, нумай çулсем иртнĕ хыççăн, çакăн çинчен поэт хăйĕн чи лайăх произведенийĕсенче каласа панă.

Ача чухнехи çулсене аса илсе, Ухсай Яккăвĕ хăйĕн ашшĕпе амăшне чун-чĕререн тав тăвать. Вĕсем ăна çепĕç юрăсем нумай юрласа панă иккен, паттăрсем çинчен тĕрлĕ юмах-халап кала-кала кăтартнă. Чăваш халăхĕпе вырăс халăхĕн сăмах вĕççĕн çӳрекен произведенийĕсемпе паллашнăçемĕн пулас поэт умĕнче çапла çĕнĕ, халиччен пĕлмен тĕнче, уçăлать, пултаруллă çамрăк йĕкĕтĕн кăмăлĕ калавсем, очерксем, сăвăсем çырас туртăмпа çĕкленет.

Хăйĕн чи малтанхи сăввине («Юратрăм эп, хирсем, сире») Ухсай Яккăвĕ çур ĕмĕре яхăн каялла пичетлесе кăларнă. Тăван çĕре мĕн тери юратнине унта вăл акă епле сăмахсемпе каласа панă:

Юратрăм эп, хирсем, сире,
Сана та, сĕм-хура вăрман!
Нихçан та шухă чĕрере
Ку юрату çухалмĕ ман.
Нихçан та эп хăватăра
Манмастăп, хамăн юррăмра

Ура тапса, пуҫа́ ухса́
Сире мухтатӑп эп, Ухсай.

Ҫакӑнтан пуҫласа халӑх поэчӗ паян кунччен тӑван ҫӗр темипе кӑвапаран ҫыхнӑ пек тачӑ ҫыхӑннӑ. Хӑйсен тӑван ҫӗрне, тӑван Совет ҫӗршывне вӗҫӗмсӗр юратакан ҫӗр ӗҫченӗсем, вӑрҫӑ паттӑрӗсем — акӑ камсем Ухсай Яккӑвӗн сӑвви-поэмисенчи тӗп геройсем. Унӑн поэзийӗ пурнӑҫ тӗрӗслӗхӗпе, калама ҫук ӑшӑ лирикӑпа, халӑх ӑсӗпе, ӑшӑ юморпа тулнӑ. Литературӑра ӗҫлеме тытӑннӑранпа Ухсай аллӑ ытла кӗнеке (чӑвашла, вырӑсла) пичетлесе кӑларнӑ.

Вӑрҫӑчченех унӑн творчествинче пӗр паллӑ туртӑм палӑрса тӑратчӗ—чӑваш халӑхӗн хальхи пурнӑҫне революцичченхи пурнӑҫпа танлаштарса кӑтартасси. Колхоз пурнӑҫӗ ҫинчен калакан сӑвӑсемпе, балладӑсемпе, юмахсемпе, лирикӑллӑ пӗчӗк поэмӑсемпе пӗрлех вӑл историллӗ темӑпа лирикӑллӑ-эпикӑллӑ, драмӑллӑ пысӑк произведенисем те ҫыратчӗ. Ҫавнашкаллисен шутне эпир унӑн «Халӑхсен ылтӑн кӗнеки» поэмӑна тата сӑвӑласа ҫырнӑ «Тутимӗр» трагедие кӗртме пултаратпӑр.

«Халӑхсен ылтӑн кӗнеки» поэмӑна поэт СССР Конституцин проектне халӑхра анлӑн сӳтсе явнӑ май хавхаланса ҫырнӑ. Унӑн композицине, сюжетне вӑл пӗтӗмпех чӑваш халӑхӗн хальхипе иртнӗ пурнӑҫӗн танлаштарӑвӗ урлӑ майлаштарнӑ.

Совет ҫыннисен пурнӑҫӗ епле пуянланса, тулӑхланса пынине поэт «Кӗрхи октавӑсем», «Уфа пасарӗ», «Чӑваш ҫӗрӗ», «Кӗрхи кӗреке» ятлӑ лирикӑллӑ пысӑк мар сӑвӑсенче, «Туй», «Телей юмахӗ» поэмӑсенче илемлӗ ҫырса кӑтартнӑ. Ку сӑвӑсене вуласан, эпир тӳрех унӑн пултарулӑхӗ ҫав ҫулсенче епле ӳссе кайнине, халӑхӑн сӑмах вӗҫҫӗн ҫӳрекен творчествинчи тӗслӗхсемпе вӑл мӗн тери пӗлсе усӑ курма пултарнине туйса илетпӗр.

Вӑрҫӑ умӗнхи ҫулсенче Ухсай Яккӑвӗ ачасемпе ҫамрӑксем валли те сахал мар ӑста произведени ҫырчӗ. «Кӑмака ҫинчи Иван», «Пуканесен бригади» поэмӑсем чӑвашсен ача-пӑча литературин фондне яланлӑхах ҫирӗппӗн кӗрсе вырнаҫнӑ ӗнтӗ. Вӗсене поэт пуян та илемлӗ чӗлхепе ҫырнӑ.

Халӑх поэчӗн творчествинче «Ӗмӗт» поэма пысӑк вырӑн йышӑнать. Поэмӑра кивӗ чӑваш ялӗн пурнӑҫне, йӑли-йӗркине, тӗп геройӑн ача чухнехипе ҫамрӑк чухнехи пурнӑҫне, унӑн ӗмӗчӗ-туйӑмӗсене тӗплӗн кӑтартса панӑ. Чи хакли вара поэмӑра ҫапах та ку мар, урӑххи: чӑваш литерату-

ринче Ухсай Яккăвĕ пĕрремĕш хут Владимир Ульянов чăваш çыннине Охотникова вĕренӳ аттестачĕ илмешкĕн экзамен пама епле пулăшнине кăтартса пани.

Вăрçă умĕнхи драматургире Ухсай Яккăвĕн «Тутимĕр» трагедийĕ тивĕçлипех паллă вырăн йышăнчĕ. Кунта поэт Тутимĕр чăваш паттăрĕ, Пугачевпа Салават Юлаев ĕçĕсене малалла тăсса, XVIII ĕмĕрте чăваш халăхне ирĕклĕхшĕн пыракан кĕрешӳре епле ертсе пынине кăтартнă. Вырăнти хресченсен çав кĕрешĕвĕ йĕркесĕр те сапаланчăк пулнипе, пăлхава çĕкленнисем хăйсен умĕнчи тĕллевсене уçăмсăр курнипе чăнах та трагедиллĕ пулса тухнă. Çакна хăйĕн произведенийĕнче поэт истори тĕлĕшĕнчен тĕрĕс çырса панă. Трагедири çынсене — Тутимĕр паттăра, Эрпикене, пăлхава хутшăннă ытти геройсене поэт чăн-чăн реализмла сăнарсем туса кăтартма пултарнă. Поэмăра Пушкăрт республикинче пурăнакан ĕлĕкхи чăвашсен юррисемпе, преданийĕсемпе пĕлсе усă курни Ухсай Яккăвĕн çак чаплă произведенине историллĕ, нациллĕ паха колорит парса тăрать.

Ухсай творчестви Тăван çĕршывшăн пынă аслă вăрçă вăхăтĕнче вăйлă аталанса кайрĕ. Çар хаçатĕнче ĕçленине, çапăçусене тăтăш хутшăннине пăхмасăрах (поэт вăрçăра икĕ хут аманнă) ку çулсенче Ухсай Яккăвĕ сахал мар лирикăллă, çавăн пекех эпикăллă произведенисем çырма пултарчĕ. Совет салтакĕ унăн сăвви-поэмисенче алла хĕçпăшал тытса çапăçакан çын çеç мар. Чи малтан вăл аслă çĕршыв хуçи, çĕршыв шăпи çинчен шухăшлакан, ун илемлĕхне-пуянлăхне чунпа туйса тăракан çын пулса тухса тăрать. Совет салтакĕсем юратнă Тăван çĕршыв чысĕпе никама пăхăнманлăхĕшĕн пыракан кĕрешӳре мĕн тери паттăррăн çапăçни çинчен Ухсай Яккăвĕ сахал мар сăвă-поэма çырчĕ.

Чăваш писателĕсем вăрçă вăхăтĕнче çырнă произведенисенчи чи таса ĕмĕт—Çĕнтерӳ ĕмĕчĕ, чи пысăк шанчăк—Çĕнтерӳ шанчăкĕ. Çав ĕмĕтпе çав шанчăк пирĕн халăха, унăн фронтри ывăлĕ-хĕрĕсене усал тăшмана хирĕç пĕтĕм вăя хурса çапăçма, ăна пуçĕпех аркатма хавхалантарнă. Халăхăн патриотла çĕкленĕвне, вăл тăшмана ылханнине, пирĕн тĕрĕслĕх пурпĕр çĕнтерессе шанса тăнине Ухсай Яккăвĕ те хăйĕн произведенийĕсенче, витĕмлĕ кăтартрĕ.

Поэт-воин вăрçăн тертлĕ кунĕсенче хăйĕн вырăнне халăх ирĕклĕхĕшĕн кĕрешекенсен малти ретĕнче курнă.

1943 çулта Ухсайăн «Вăрçă хирĕнче» ятлă сăвăсен кĕнеки пичетленсе тухать. Унта поэтăн походсенче, окопсенче, блиндажсенче чĕререн тухакан сăмахсемпе çырнă сăв-

висем пичетленнĕ. Кашни сăвăра гражданла туйăм тапса тăрать, вĕсем совет воинĕсен чун-чĕрине, кăмăлне çĕклесçĕ, тăшмана ним шеллемесĕр аркатма чĕнеççĕ.

Тăван çĕршыв çинче пĕр чун та
Фашист тавраш‌ĕ юлмиччен
Салтак чĕри кăвар пек çунтăр
Мухтавлă вăрçă хирĕнче!
Шăваймĕ вăр-хурах çĕленĕн.
Саланĕç унăн шăммисем.
Тасалĕ çĕр!.. Пире ĕненĕр,
Янравлă саслă тăрнасем!

(«Тăрнасем», 1942 çул)

Гитлер вăрçă пуçлансанах пирĕн Тăван çĕршыв столицине — Мускава хăвăрт тытса илесшĕн пулнă, анчах унăн тискер ĕмĕчĕ çав çулах путланчĕ. Совет Союзĕнчи мĕнпур халăхсем юратнă çĕршыва, унăн столицине хӳтĕлеме пĕр çын пек çĕкленчĕç. Мускав патĕнче Гитлерăн дивизийĕсене аркатрĕç. «Мускав» сăвăпа уçăлать Ухсай Яккăвĕн «Вăрçă хирĕнче» кĕнеки. Поэт унта Тăван çĕршывăн столицине пирĕн халăх хăйĕн ывăлĕ-хĕрĕсене атте-анне пек вĕрентсе ӳстернĕшĕн, вĕсенчен нумайăшне наукăпа культурăн паллă деятелĕсем пулма пулăшнăшăн чĕререн тав тăвать, хаяр тăшман вăйĕсене Совет Çарĕ çапса çĕмĕрни çинчен савăнса çырать:

Пурте, пĕтĕм çĕршывĕпе
Çĕклентĕмĕр, хастарлăн, вирлĕн.
Мускав тавралăхĕ, уй-хирĕ
Сăрланчĕ нимĕç юнĕпе.
Унта хăварчĕ Гитлер мурĕ
Салтакĕсен виллисене.
Тĕнче хитре Мускав вăйне
Курать те, курнă та, вăл курĕ
Пиншер çултан та малашне.

Ухсай Яккăвĕн сăввисемпе поэмисенче совет воинĕ фашистсене хирĕç алла пăшал тытса çапăçакан ахаль çын кăна мар. Вăл вулакан умне аслă çĕршывăн шанчăклă хуçи пек, унăн илемне, пуянлăхне пĕтĕм вăй-халĕпе, чунчĕрипе туйса тăракан патриот пек тухса тăрать. Поэт совет воинĕн сăн-сăпатне, унăн паттăр ĕçĕсене, шухăш-туйăмне тарăн кăтартса пама тăрăшать. Окопра ларать-и салтак, атакăна хатĕрленет-и е çапăçу хирĕнчен тăшмана çĕнтерсе тухать — шухăшĕпе вăл яланах тăван тавралăха курать. Ахальтен мар ĕнтĕ поэтăн «Çыру», «Çумăр», «Ачин ачи», «Кĕлпуксем» сăввисенче çутçанталăк хăй те вилĕме хирĕç, фашистсен тискер ĕçĕсене хирĕç тăрать. Воронеж, Курск, Белгород хулисем патĕнчи çапăçу хирĕсенчен е

Висла леш енчен тăван хирсем енне пăхать те поэт илемлĕ çутçанталăкшăн хăюллăн кĕрешме тупа тăвать:

Тухатăп эпĕ нӳрлĕ окопран,
Хуркайăксем, сире пăхса тăратăп,
Тупа туса калатăп кăмăлтан:
Кăвакăн-симĕсĕн хумханĕ Атăл,
Кĕрлĕ куккуклă, шăпчăклă вăрман,
Унта çӳреймĕ иртĕхсе тăшман!

Поэтăн лирикăллă сăввисенче эпир салтакăн таса чунне туятпăр, инçетрен, вăрçă хирĕнчен килекен сассине илтетпĕр. Акă, вăл «Карти-карти кикак-кикак хуркайăк» (1943) ятлă сăввинче кăнтăралла тата хĕвелтухăçнелле вĕçсе каякан хуркайăксемпе калаçать, вĕсене хăйĕн тăван тавралăхне çитме, ватă амăшне фронтри ывăлĕн тертлĕ çул-йĕрĕ çинчен каласа пама ыйтать.

Чăваш воинĕсен вăрçăри хăюлăхпа паттăрлăхне, вĕсен шухăш-кăмăлне Ухсай Яккăвĕ 1942 çулхи декабрь уйăхĕнче Воронеж фронтĕнче «Пĕр дивизири чăваш боецĕсемпе командирĕсем чăваш халăхне» ятлă сăвăлласа çырнă çырура лайăх кăтартнă. Çак çыру-поэмăра чăваш халăхĕн ывăлĕсем Тăван çĕршыва мĕн тери хытă юратнине, унăн ирĕклĕхĕпе чысĕшĕн пурнăçне шеллемесĕр кĕрешнине вулакансем лайăх курнă, вăл фронтовиксен ашшĕ-амăшĕсен, ачи-пăчисен, арăмĕсен, савнийĕсен патриотизмла туйăмĕсене çĕкленĕ, вĕсене тылри хĕрӳллĕ ĕçре хавхалантарнă.

Чăваш боецĕсемпе командирĕсем тăван халăх умĕнче уçă кăмăлпа, таса чĕрепе отчет тытаççĕ, тăшмана çĕмĕрсе аркатса пĕрмай малалла утни çинчен, Çĕнтерӳ кунĕ çитессе ĕмĕтленсе çапăçни çинчен каласа параççĕ. Совет Союзĕ пысăк, анлă, анчах каялла чакма вырăн çук. Аслă Дон шывĕ хĕрринче, çапăçу хирĕнче тупа тăваççĕ вĕсем:

Эх, Тăван çĕршыв, аннемĕр,
Шан пире, ĕнен пире:
Аслă Атăлăн илемĕ
Сывă пулĕ ĕмĕрех!

Халăхăмăр, савнă халăх,
Çĕртмĕпĕр чăваш ятне:
Ĕмĕр-ĕмĕр асăнмалăх
Çĕклĕпĕр ун мухтавне.

Чĕр юна тумлам-тумламăн
Хĕрхенмесĕр тăкрăмăр.
Тăкăпăр, анчах та хамăр
Çĕршыва хăтарăпăр.

«Çырура» поэт фронтпа тыл тачă çыхăнса тăни çинчен те питĕ витĕмлĕ калать. Уралта та, Çĕпĕрте те совет çыннисем фронт вали хурçă-чугун шăратаççĕ, танксем, самолетсем, минăсем тăваççĕ. Колхозлă ял Совет Çарĕ валли апат-çимĕç парса тăрать.

«Çырура» сăнласа кăтартнă геройсем — мораль тĕлĕшĕнчен çирĕп чĕреллĕ, таса чунлă çынсем. Вулакансем умне фронтри йывăрлăхсемпе хăрушлăхсене çĕнтерсе пыракан пирĕн ентешсем: Гаврилов командир, Голицын политрук, Можаев разведчик, Фролов автоматчик, Михайлов сапер тата ытти воинсен сăнарĕсем яр-уççăн тухса тăраççĕ. Вĕсем тăван халăха панă сăмаха çав тери йывăр пулсан та, çирĕп тытса пыраççĕ.

Çавăн пекех Ухсай Яккăвĕ «Гастелло капитан» сăвăра паттăр летчикăн çапăçури хастарлăхне пысăк туйăмпа çырса кăтартать. «Хĕрлĕ галстук» сăвăра фашистсем персе вĕлернĕ пионерăн патриотла ĕçĕ куç умне килсе тухать. Вĕсем пурте, поэт пекех, Тăван çĕршыва фашистсенчен часрах хăтарас ĕмĕт-шухăшпа пурăннă.

Вăхăтсăр пуçне хунă юратнă шăллĕ Кирле çинчен поэт «Шăллăм» ятлă пĕчĕк поэма çырать. Унта вăл ача чухнехи ялти пурнăçа, ӳссе çитĕнсен шăллĕ салтака кайнине, усал тăшмана хирĕç хĕçпăшалпа çапăçма тухнине аса илет. Хĕрӳллĕ çапăçу хыççăн пĕр танк çывăхĕнче тĕлĕрсе кайнă пиччĕшĕ патне тĕлĕкре çамрăк салтак, поэтăн вилнĕ шăллĕ, пырать, вăл пиччĕшне тăшмана хирĕç хаяррăн кĕрешме чĕнет. Пиччĕшĕпе шăллĕ тăван тавралăх, Силпи уй-хирĕ, вăрманĕ çинчен, тискер тăшмана çапса аркатасси çинчен калаçнине поэт пысăк туйăмпа çырса кăтартать.

Совет çыннин чунĕ вăрçăра та çав тери кăмăллă, çутă та таса, çирĕп те чăтăмлă пулнине Ухсай «Шăпчăк» ятлă пĕчĕк поэмăра лайăх кăтартса парать. Поэма геройĕ — чăваш ачи Александр Туринке, вăрçăччен консерватори студенчĕ пулнăскер, йывăр тытăçу вăхăтĕнче нимĕçсен «тигрне» пĕччен чарса лартать. Çапăçу лăпланнă самантра вăл шăпчăк юрланине киленсе итлет, унтах хăюллă шăпчăк çинчен «Шăпчăк» ятлă юрă кĕвĕлет. Çапла поэт пысăках мар сăнарсемпе совет çыннин иксĕлми вăйне, чунхалне уçса парать:

Пурăнма юрри чĕнет,
Ун юрри вăрçмасть нихçан та,
Çавăнпа ăна итлет
Пур салтак та, пур сержант та.

Ухсай Яккăвĕн вăрçă вăхăтĕнчи сăввисемпе поэмисен

ярăмĕ «Влтава шывĕ хĕрринче» (1945) лирикăллă поэма-хроникăпа вĕçленет. Кунта вăл Аслă Отечественнăй вăрçăн юлашки кунĕсене сăнласа панă. Ун чухне поэт çапла çырнă:

Ылтăн Прага хĕпĕртетчĕ,
Çӳл çуртра, аял пӳртре
Уçнă пур чӳречере
Хĕрлĕ хĕм ялав вĕçетчĕ.
Çитмĕл çичĕ халăх ячĕ
Шавлакан çар хушшинче
Прагăна пĕр танк çинче
Кĕтĕм эп, чăваш поэчĕ.

Кунта поэт хăйĕн лирикăлла геройне чех хĕрĕпе пурнăç шăпи çинчен калаçтарать. Çав калаçура вăл совет воинĕсен вăрçă вăхăтĕнчи патриотла шухăш-кăмăлне витĕр туйса илмелле, чун-чĕрене хумхантармалла уçса панă. Хамăрăн Тăван çĕршыва пуринчен ытларах юратнине, ăна темрен те çывăха хунине чăваш поэчĕ, гварди капитанĕ кăмăла çĕклемелле çырса кăтартать:

Хулара мана чи лайăх
Ылтăн çурт парнелеме
Тытăнсан та, эпĕ кайăп
Хам çуралнă хирĕме...
Чи хакли—Тăван çĕршывăм,
Тĕнчере пĕрре кăна.

Чăваш халăхĕн ывăлĕ-хĕрĕсем вăрçă çулĕсенче, ытти халăхсен çыннисем пекех, ăçта-ăçта кăна çитмен пулĕ, фашистсене хирĕç ăçта кăна кĕрешмен пулĕ! Пур çĕрте те поэт-воин тăван чĕлхе мĕнле янăранине илтет, совет салтакĕсем хăйсен чĕлхине чунтан юратнине курать, нумай юнлă çапăçусенче чăваш чĕлхипе поэзийĕ мĕнле ырăн йышăннине питĕ лайăх курать, ун çинчен вăл «Чăваш чĕлхи» ятлă сăвăра хавхаланса калать:

Орел та, Киев та, Варшава,
Белград та, Будапешт та, Порт-Артур...
Татти-сыпписĕр пычĕ вăрçă шавĕ,
Унта чăваш чĕлхин те пайĕ пур.

Этемлĕх историйĕнчи чи йывăр вăрçă Совет Союзĕ çĕнтернипе вĕçленчĕ. Фашистла вăрă-хурахсене çапса çĕмĕрнĕ çĕнтерӳçĕсем нумайăшĕ килĕсене таврăнчĕç, мирлĕ ĕçе пуçăнчĕç. Чăваш халăхĕн юратнă поэчĕ те 1946 çулта киле таврăнчĕ, пĕтĕм вăя хурса хаяр вăрçă витĕр тухнă халăхăн пархатарлă мирлĕ ĕçĕ-хĕлĕ çинчен çĕнĕ сăвăсемпе поэмăсем çырчĕ. Вĕсене вулакансем ырласа йышăнчĕç.

Анчах Яков Гаврилович мир вăйĕсене халĕ те куллен-кун çирĕплетмеллине, пирĕн яланах сыхă пулмаллине манмасть, çамрăк ăрăва патриотла воспитани парассишĕн ырми-канми ĕçлет. «Чăн сăмах» сăвăра пĕтĕм чун-чĕререн вăл çапла калать:

Çынсен телейĕпе хисепĕ
Сыв пултăр—уншăн çапăçма
Пăшал тытма вĕрентрĕм эпĕ
Çырма вĕреннĕ аллăма.

Ялан аса илетĕп ăшшăн
Хăйсен юнне те пурнăçне
Пĕр хĕрхенми парса, çĕршывшăн
Пуç хунă савнă туссене.

Нумай-нумай чĕлхеллĕ халăх
Планетăн пур кĕтессинче —
Мир!— тенĕ чух пусатăп алă
Ачан сăпкийĕ умĕнче.

Совет Çарĕ юнлă вăрçăра фашизма çĕнтернĕ хыççăн пирĕн нумай нациллĕ литература малалла çĕнĕ условисенче хăватлăн чечекленме пуçларĕ. Халĕ ĕнтĕ ун умĕнчи тĕп тĕллевсенчен пĕри вăл — совет халăхĕн вăрçăри паттăрлăхне, çав паттăрлăхăн ку вăхăтрипе малашнехи пĕлтерĕшне анлăн та тарăннăн кăтартасси пулса тăчĕ. Вăрçă хыççăнхи уйăхсенче çырнă произведенийĕсенче чылайăшĕнче чăваш писателĕсем çĕнтерӳ савăнăçне, халăх мирлĕ ĕçе пуçăннине сăнларĕç.

Вăрçă хыççăнхи çулсенче Ухсай Яккăвĕн творчествинчи тĕп темăсенчен пĕри Чăваш çĕрĕнче колхозлă йĕрке епле пуçланса кайса çирĕпленсе çитнине кăтартакан тема пулчĕ. Хăйĕн сăввисемпе поэмисенче вăл халăх пурнăçĕн тĕлĕнмелле вăйĕпе илемне, çĕр ĕçченĕн чĕре çумĕнчи чи хаклă шухăш-туйăмĕсене калама çук пысăк ăсталăхпа çырса сăнларĕ. Çакă вăл уйрăмах «Кĕлпук мучи» поэмăпа «Ту урлă çул» романра палăрчĕ.

«Кĕлпук мучи» поэма—чăваш çĕр ĕçченĕн кунçулĕпе шăпине кăтартакан эпикăллă произведени. Поэмăри тĕп геройсен сăнарĕсенче чăваш çыннин нациллĕ характерĕн чи лайăх енĕсем палăрнă.

Пурнăçра Кĕлпук мучин нумай курма, нумай чăтса ирттерме тивнĕ: кулаксемпе улпутсен пусмăрне те, шурă гвардеецсен тискерлĕхне те тăраничченех тутаннă çак этем. Акă ĕнтĕ Октябрьти революци çĕнтерет. Пачах урăх «юрă» пуçланать Кĕлпукшăн та. Чунĕпе пĕтĕмпех çамрăкланса

кайнăскер, çĕнĕ пурнăç тунă çĕре калама çук хастаррăн хутшăнать вăл. Фашистла Германие хирĕç пынă вăрçă çулĕсенче те Кĕлпук пурнăçĕ — ырми-канми хĕрӳ ĕçлĕ пурнăç. Иксĕлми ĕçченлĕх, кирек мĕнле самантра та пусăрăнчăк кăмăла сӳнтерме пĕлни, пур япала çине те обществăлла куçпа пăхни, халăх ĕçне яланах хастар хутшăнни— акă мĕнле чун-чĕреллĕ çын Кĕлпук мучи Ухсайăн çак чаплă произведенийĕнче. Поэма малтан пуçласа вĕçне çитиех ăшă та хаваслă юморпа тулнă, унтах тĕллĕн-тĕллĕн вичкĕн сатира куратăн.

Колхозлă пурнăç çулĕ çине тăрасси чăваш ялĕнче те, ытти çĕрти ялсенчи пекех, çăмăллăн пулса пыман. Уйрăмах вăтам хресчен хытă иккĕленнĕ. Ухсай хăйĕн «Ту урлă çул» поэминче çавнашкал çынна Калля сăнарĕ урлă кăтартнă. Йывăр та асаплă çулпа пырса кĕрет колхоза Калля. Хăй хуçалăхĕшĕн çунакан çын психологине автор чăн пурнăçри тĕслĕхсене çывăххăн аса илтерекен сăрсемпе çырса кăтартать. Канăç паман иккĕленӳсене сирсе ывăтма пурнăçран кая юлнă тĕшмĕшлĕхлĕ Калляна коммунистсем пулăшаççĕ. Вулакан çакна ĕненет: каярахпа Калляпа унăн арăмĕ Чинавье чи малта пыракан колхозниксем пулса тăнине курать.

Кăмăла килекен ытарайми чăваш хĕрарăмĕн вăйлă сăнарĕ пулса тухнă Чинавье инке поэмăра. Хут пĕлмен тĕттĕм чăваш хĕрарăмĕ, колхоза кĕрсен вăл куç умĕнчех улшăнса пырать, пурнăçри çĕнĕлĕхсене хăюллăн йышăнма пуçлать. Хастар ĕçленĕшĕн ăна ялхуçалăхĕнчи ытти паллă çынсемпе пĕрле Ленин орденĕ параççĕ. Чинавье инке Мускавра пулнине, Кремльте М. И. Калинин аллинчен государствăн чаплă наградине илнине Ухсай Яккăвĕ чуна ачашлакан ăшă сăмахсемпе çырса кăтартать.

Пĕр ӳстермесĕрех эпикăллă произведенисен чăн-чăн ăстаçи тесе калас пулать Ухсай Яккăвне. Унăн «Кĕлпук мучи», «Ача чухнехи çăлтăрăм», «Чапаевпа тĕл пулни», «Шурă хурăнпа калаçни» поэмисем, «Ту урлă çул», «Акăшкӳль» романĕсем чăваш литературинче çеç мар, нумай нациллĕ пĕтĕм совет литературинче пысăк вырăн йышăнса тăраççĕ. Чăваш халăхĕ революци тунă çĕрте, Совет влаçне çирĕплетессишĕн пынă кĕрешӳре, социализмлă строительствăра мĕнле вăй-хал хунине анлăн çырса кăтартнă çак произведенисенче.

«Ача чухнехи çăлтăрăм» кĕнекене кĕнĕ виçĕ поэмăна («Ача чухнехи çăлтăрăм», «Чапаевпа тĕл пулни», «Силпири асамат кĕперĕ») Мускавра та тивĕçлипе пысăк хак пачĕç. Вĕсемшĕн поэт М. Горький ячĕпе хисепленекен

РСФСР Государство премине илме тивӗҫлӗ пулчӗ. Ку кӗнекере Ухсай чӑваш халӑхӗн революци умӗнхи, Октябрь кунӗсенчи тата граждан вӑрҫи ҫулӗсенчи пурнӑҫне эпикӑллӑ картинӑсемпе сӑнласа парать.

Чухӑнлӑхпа, асаппа та хӗн-хурпа — акӑ мӗнле хӑрушӑ паллӑсемпе тухса тӑрать поэт куҫӗ умне чӑваш халӑхӗн революцичченхи пурнӑҫӗ. Анчах поэма геройӗ чӑтмалла мар йывӑр саманара та тӑван ҫӗрӗн ӑшшине туйса тӑрать, халӑхпа пӗрле пурӑнать. Сюжет аталанса пынӑ май Ухсай Яккӑвӗ хӑйӗн ҫак поэмисенче ытларах та ытларах социаллӑ проблемӑсене хускатать. Ҫамрӑк Якку халь ӗнтӗ пурнӑҫра пулса иртекен ӗҫсене, ҫав ӗҫсенчи хире-хирӗҫлӗхсемпе хирӗҫӳсене тимлӗн асӑрхама тытӑнать. Ялти ачасемпе пӗрле вӑл юртан патша кӗлетки тӑвать, кайран ӑна патакпа ҫапа-ҫапа ватать. Тата каярахпа чухӑн хресченсемпе пӗрле ялти ҫӗрме пуянӑн ҫаранӗсене туртса илнӗ ҫӗре хутшӑнать.

Уйрӑмах поэт халӑха Аслӑ Октябрь ҫутине уҫса пама, ӑна пурнӑҫра тӗрӗс ҫул шыраса тупма пулӑшакан ҫынсене — большевиксене чуна ҫывӑх ӑшӑ сӑмахсемпе сӑнарласа парать.

...Вут-ҫулӑмлӑ ҫав кунсем иртсе кайнӑ ӗнтӗ, халӑх халь ирӗклӗ ҫӗр ҫинче мирлӗ пурнӑҫ тума ҫанӑ тавӑрнӑ. Хӗрӳллӗ ӗҫре ӗҫҫыннисене аслӑ Ленинӑн — пусмӑртисен ҫулпуҫӗпе чи ҫывӑх тусӗн сӑнарӗ куллен хавхалантарса, вӑй парса пырать. Ленин халӑхшӑн — пуласлӑх шанчӑкӗ, пуласлӑх ялавӗ.

Ильич
Хӑй лартнӑ самана сакки.
Пире сехметлӗ
Вилӗмрен хӑтарчӗ,
Мана ӳтре
Вӑй ӗрӗхнӗ пирки
Ыраш вырма
Каҫалӑка кӑларчӗ.

Палламалла мар чечекленсе улшӑнчӗ, ҫӗнелчӗ ҫав ҫулсенче Чӑваш ҫӗрӗ. Хаваслӑ, телейлӗ те тулӑх пурнӑҫпа пурӑнать ӗнтӗ халь ӗлӗк ӗмӗр-ӗмӗр пусмӑр айӗнчен тухайман чӑваш халӑхӗ. Ухсай поэзийӗ те ҫавна май Силпи шывӗпе ҫуса тасатнӑ пек ҫуттӑн та илемлӗн шӑнкӑртатса юхать. Вӑл, ҫав поэзи, малтан пуҫласа вӗҫне ҫитиех ҫӗрпе уйрӑлми тачӑ ҫыхӑннӑ, ҫӗр сӗткенӗпе тулнӑ.

«Ҫӑкӑртан асли ҫук» тенӗ чӑваш авалтан. Ҫакна асран ямасӑр, халӑх поэчӗ хӑйӗн кашни произведенийӗнчех ҫӗре, ун ҫинче тырӑ ӳстерекен ӗҫчен ҫын аллине мухтать,

Ухсай Яккӑвӗ поэт ҫеҫ мар, ӑста публицист та. Кулленхи пичетре час-часах эпир унӑн халӑх хуҫалӑхӗпе культури ҫинчен ҫырнӑ тарӑн шухӑшлӑ статйисене вулатпӑр. Чӑваш литературине пуҫарса яраканӗн К. В. Ивановӑн пурнӑҫӗпе пултарулӑхне тӗпчесе ҫырнӑ кӗнекине те унӑнне критикӑра пысӑк хак панӑ.

Чӑваш литературинче тунӑ пархатарлӑ ӗҫӗсемшӗн Ухсай Яккӑвӗ 1946 ҫулта Чӑваш АССР искусствисен тава тивӗҫлӗ ятне, 1950 ҫулта ЧАССР халӑх поэчӗн ятне илме тивӗҫлӗ пулчӗ. Чӑннипех те савӑнатпӑр, мухтанатпӑр эпир хамӑр литратурӑра ҫавнашкал пултаруллӑ та чаплӑ поэт пурришӗн.